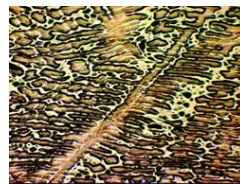

Anyagok és nyersanyagok az őskorban és a történelmi korokban - bevezető

Szakmány György
Archeometria, 2016. március 1.

Nyersanyagok és felhasználásuk

- **Szervetlen eredetű anyagok**
 - Természetes eredetű (ásványok és kőzetek) az **anyag jelentős átalakítása nélkül**
 - Kőeszközök, és egyéb kőzet felhasználások
 - Drágakő
 - Festék
 - Természetes eredetű anyagokból (ásványok, kőzetek, ércek), az **anyag jelentős átalakításával** és/vagy további **adalékanyagok hozzáadásával**
 - Kerámia
 - Üveg és üveges mázak (fajansz)
 - Habarcs és egyéb kötőanyagok
 - Fémek
- **Szerves eredetű anyagok**
 - pl. csont, borostyán, gyanta

Mit és miért vizsgálunk?

- **Összetétel**

- Ásványi és egyéb összetevők
- Kémiai összetétel

- **Szövet**

→

- Pontos meghatározás, elnevezés
 - Nyersanyag forrásterülete (provenancia)
- Technológia

→

- Régészeti-történeti következtetések
- Restaurálás anyaga és módja

Gorzsa, neolitik kőeszköz

Vizsgálati módszerek

- Roncsolásos ↔ Roncsolásmentes

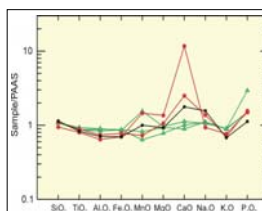
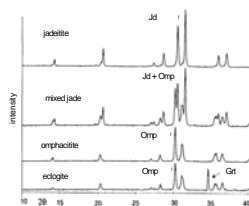
- **Függ:** vizsgált anyag és cél:

- ásványtani-kőzettani-geokémiai alapvető vizsgálati módszerek, de kiemelt hangsúly a **roncsolásmentesség**

- Petrográfia (makroszkópos, mikroszkópos)
- Ásványkémiai vizsgálatok
- Kémiai elemzések
- Röntgendiffrakciós vizsgálatok
- Egyéb

Alkáli dolerit, Gorzsa, (mecseki nyersanyagból)

Kőzetek

- „Szilárd” kőzetek
 - Közvetlen felhasználás
- Agyagos kőzetek
 - Vízrel elegyítve plasztikus + más anyagok hozzáadása, keverése, szárítás, égetés → kerámia

Kőeszközök - bevezető

- Kőeszközök
 - Pattintott
 - Csiszolt
 - Szerszámkő
 - Építő- és díszítőkö
 - Egyéb

Kőeszközök - felhasználás

- **Szerszámok** – Az őskorban minden ma használatos szerszám megfelelő alapformája kialakult
- **Kőzetanyag:** a felhasználás céljára legmegfelelőbb tulajdonságú nyersanyagok, kőzettípusok

Kőeszközök - pattintott

- **Pattintott kőeszközök:** vágás, hasítás, szúrás - pengék, kések, szúróeszközök, bárdok-hasítók:
 - Üveges, mikrokristályos (kristályos) kőzetek, kagylós töréssel, nagy keménységgel
 - **Kovakőzetek** (tűzkő, szarukő, radiolarit, jáspis, limnokvarcit és limnoopalit, kovásodott fatörzsek, mikrokvarcit—kvarcit), kvarc, kalcedon, opál
 - **Vulkáni üvegek** (obszidián) és egyes erősen üveges alapanyagú vulkanitok

Limnoopalit - Arka

Obszidián – Kárpáti 1 és 2 típusok

Mecseki radioklarit

Kőeszközök - csiszolt

- **Csiszolt kőeszközök:**
- **Munkaeszköz** – elsősorban favágás és famegmunkálás, továbbá zúzás-törés
 - Kemény, szívós, rugalmas, nem rideg nyersanyag, teljesen vagy csaknem teljesen kristályos, közel azonos és finom(-közepes) szemcseméret (eklogit, kontakt kőzetek, telérek, bazalt)
- **Szimbolikus balták**, uralmi-méltóság jelvény, szertartási balták
 - elsősorban zöldes árnyalatú, jól polírozható nyersanyag: jadeitit, szerpentin, nefrit – leletanyagban ritkább, távolsági nyersanyag, nagy területen elterjedt, ép
 - szertartási balták: gyakran vörösre festették
- **„Sírbalta”** – puha, könnyen faragható kőzetből, általában helyi nyersanyag, ép (pl. mészkő, agyagkő, stb.)

Kőeszközök - szerszámkövek

- **Szerszámkövek, őrlőkővek, malomkövek, súlyok:**
 - Közép-durvaszemcsés, polikristályos kőzetek
 - Általában helyi vagy közeli (regionális) eredetű
 - Üledékes - homokkő, mészkő, kvarckavics
 - Magmás – pl: trachit, andezit, bazalt (hólyagüreges), kvarc fenokristályos riolit, alkáli vulkanitok
 - Metamorf – pl. csillámpala, gneisz
- **Hőszigetelő kövek, öntőformák**
 - Jó megmunkálhatóság, hőállóság
 - Finomszemcsés homokkő
 - Piroklasztit
 - Amfibolit, szerpentin

Malomkő
Zalalövő – római kor

Építőkövek, díszítő kövek, szobrok, mozaik, stb.

- Jól megmunkálható, durvaszemcsés, nagy blokkokban fejthető
- Szín és szövet - esztétikus legyen
 - Magmás: gránit, szienit, diorit, bazalt, trachit
 - Metamorf: gneisz
 - Üledékes: homokkő, mészkő, márvány, breccsa

Stonehenge

„vörös márvány” kút - Visegrád

Drágakövek, ékkövek

- Átlátszó(-áttetsző), kemény, esztétikus ásványok
 - Pl. gyémánt, smaragd, berill, ametiszt, stb.
- Mikrokristályos, kriptokristályos, amorf kova
 - Pl. kalcidon, karneol, jáspis, achát, nemesopál, stb
- Karbonát anyagú, élőlények kiválasztó tevékenysége (biomineralizáció)
 - gyöngy, kagyló, korall
- Egyéb
 - gagát – bitumenben gazdag kőszén
 - keménysége 2,5-4
 - sűrűsége 1,2-1,4 g/cm³
 - borostyán (használati tárgy is készült belőle)

Festékek

- **Szerves** eredetű
- **Szervetlen** (ásványi) eredetű
 - Nyersanyag és eredete
 - Milyen formában van jelen és hogyan kötődik a festékanyag a festék rétegben?
 - Eredeti vagy átalakult a festékanyag
 - Restaurálás: átalakulás-lebomlás megakadályozása, stabilizálás
- **Szintetikus** - egyre inkább előtérben

Habarcatok és egyéb kötőanyagok

- Mész alapú
- Gipsz alapú
- Hidraulikus kötőanyagok (cement) – mészkő és agyag + egyéb

Kerámia és egyéb égetett agyag

Széleskörű felhasználás: pl. építkezés (padló, fal), tároló-, főzőedény étkészlet, stb.

- Mesterséges metamorf kőzet
 - agyag + adalékanyagok és ezek bányászata, előkészítése
 - formázás, szárítás, kiégetés, díszítés
- Szándékosan kiégetett
 - Terrakotta (terra cotta) – mázatlan; <1000°C
 - Agyagedény (earthenware) – mázatlan, mázas; 900-1200°C
 - Kőedény (stoneware) – mázatlan, mázas; 1200-1350°C (üveges fázis)
 - Porcelán (porcelain) – kemény, fehér, áttetsző; 1300-1450°C
- Véletlenszerűen kiégett pl. patics

amphora

patics

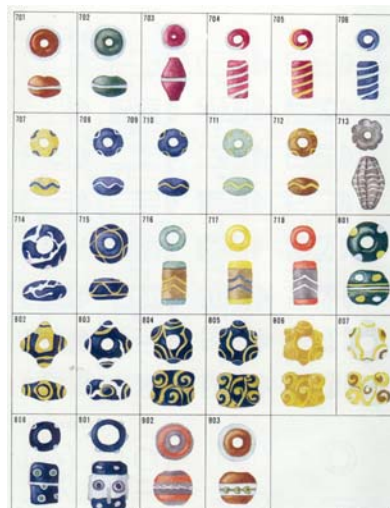
Kiégetés nélkül az agyagból készült forma általában nem marad meg hosszú ideig (de: arid területek)

Üveg és üveges mázak

- Kvarc
- Adalékanyagok
 - „folyósítók” – olvadáspont csökkentők
 - színezők
 - tulajdonság módosítók

Izniki kerámia

Üvegyöngyök - Csehország – La Tène (vaskor)

Fémek

- Érc
 - fémtárgyak
 - kohászati salakanyagok
- Terméselemek pl. Au, Ag, Cu
- Ötvözetek pl. bronz

termésrész

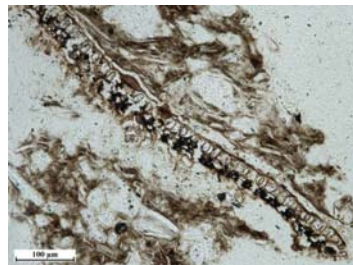
I. Ferdinánd bronz lovasszobra
Bologna

Szerves eredetű anyagok

- Csont
- Gyanta
- Borostyán – megkövült gyanta
 - használati tárgy és féldrágakő – pl. amulett
- Élelmiszer maradványok
- Fitolit – növényi opál – mikroszkópos méretű

Borostyán

Fitolit – Szarvas-Endrőd, Körös-kultúra